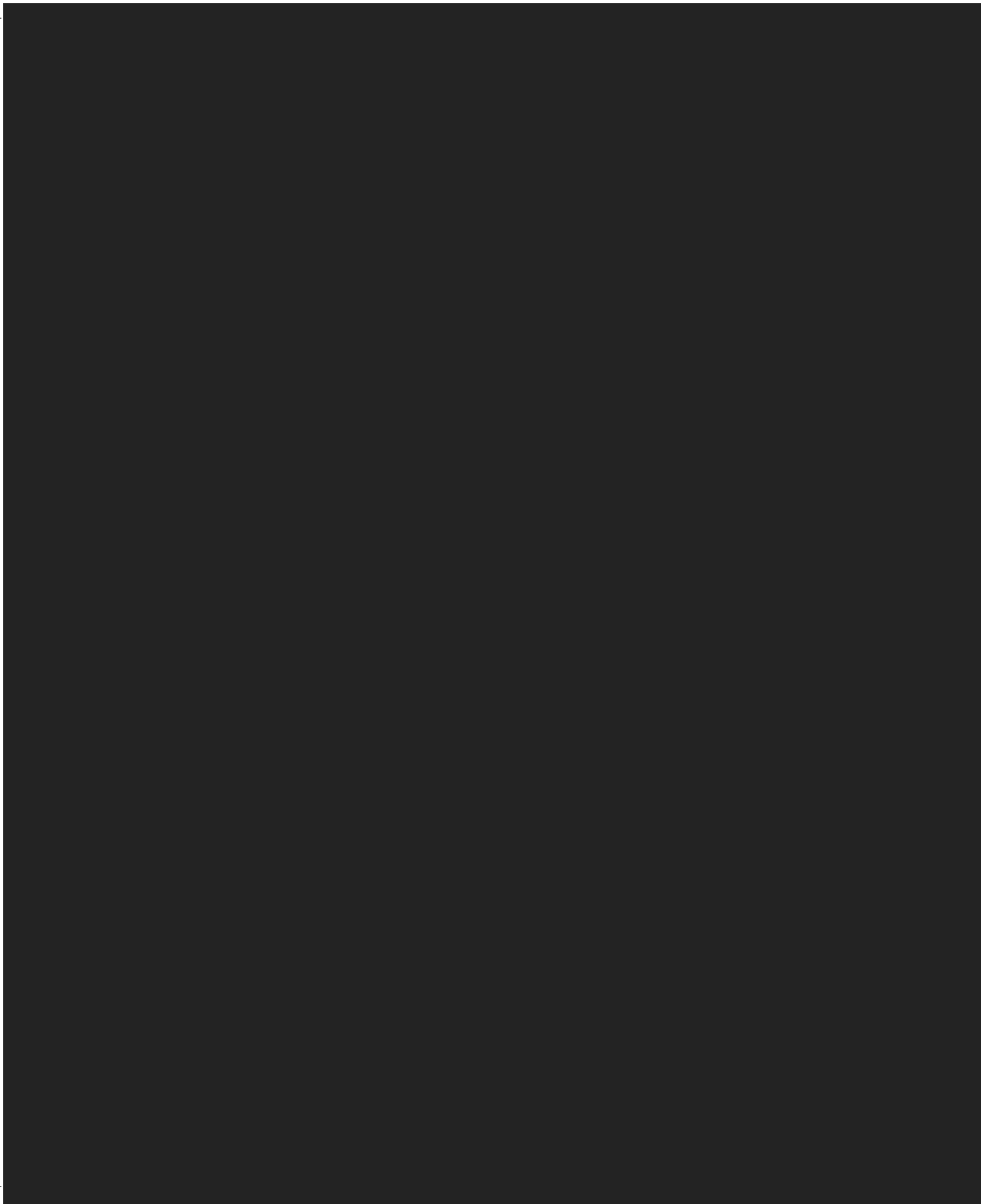

Van de reis

Jac Weerts

Van de reis

DE KERMIS, HET CIRCUS EN DE MENSEN

Uitgeverij THOTH Bussum

Voorwoord 7

1 Dragers van immaterieel erfgoed 10

Ineke Strouken

2 Schouwplaatsen 30

Karel Loeff

3 Het kind van de reis: wonen in het licht 50

Vera Mulder

4 Vrouw van de reis 72

Kokkie Kroon

5 Zestig jaar jongleren 94

Mathijs van den Bos

6 Geloof 116

B.E.M. van Welzenes

7 Vermaak, kunst en illusie 132

Wim Post

8 The show must go on 152

Arnon Grunberg

9 Fabeltjes en feiten 168

Jet Bakels

10 Op- en afbouwen 184

Karel Loeff

Voorwoord

Na 28 jaar lesgeven aan de kinderen van de kermis en het circus neem ik in 2012 het besluit terug te keren in deze vertrouwde wereld. Nu áchter de schermen en als fotograaf. De eigenzinnigheid van het leven op de kermis en bij het circus drijft mij als beeldmaker vorm te geven aan mijn kijk op deze unieke levensfilosofie.

In 2013 en 2014 verblijf ik vaak op en nabij de tijdelijke woonlocaties. In Tilburg plaats ik mijn caravan op woonwagenterrein 'Het Laar' bij de exploitanten, in Eindhoven mag ik tussen de caravans bij het circus plaatsnemen. Ik word van dichtbij getuige van een nijvere maatschappij. Artiesten trainen, de stalmeester verzet bergen werk, affiches worden op reclameborden geplakt, hekken worden opnieuw geleverd, mecaniciens lassen en solderen, de garderobe wordt geschikt, er wordt eten gekookt en omdat er vandaag nog tijd over is vaart de muzikant met z'n kano een uurtje op de Karpendonkse Plas.

Tijdens de voorstelling zit ik naast de musici van het zevenkoppig live-orkest en kijk van grote hoogte in de piste. Kleurrijke spots gooien de schaduw van de trapeze-werkster tegen het tentdoek. De beelden en de muziek transformeren deze zwoele avond in een magisch schouwspel.

Urenlang beluister ik bij de kassa's en in de woonwagens de verhalen van de reizigers. Het wordt me duidelijk dat deze charismatische mensen steeds

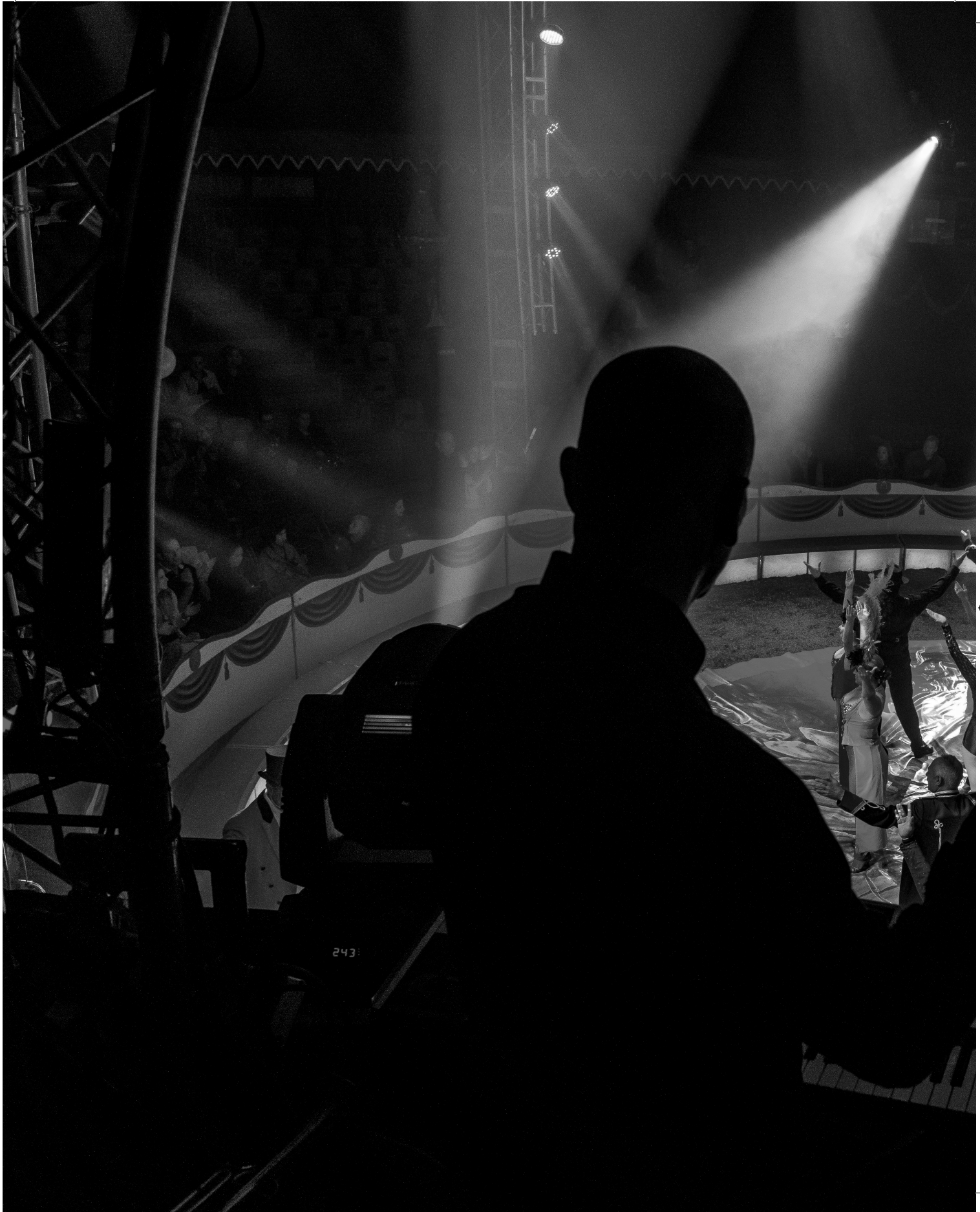
meer energie moeten steken in het continueren van hun 'roeping'. De verdiensten worden alsmaar kleiner. Met een uiterste krachtsinspanning proberen ze de tanende culturele en economische teruggang te pareren. Als geen ander beseffen ze dat voor hun kinderen de toekomst hoogst onzeker is binnen het kermis- en circusbedrijf, dat goede scholing cruciaal is en dat de Rijdende School hier een onmisbare taak vervult.

Bij deze groep mensen wint het optimisme en de levenskracht het van het doemdenken. Ze zijn bereid heel ver te gaan om hun gevoel van vrijheid te kunnen blijven koesteren. In ruil daarvoor zijn ze als enigen in staat ons leven een beetje mooier en aangenamer te maken.

Alle exploitanten (ook zij die niet in het boek voorkomen), personeel, circusdirecties, artiesten, kinderen, medewerkers van de Stichting Rijdende School en de aalmoezenier hebben mij onvoorwaardelijk in de gelegenheid gesteld kort in hun leven binnen te dringen. De resultaten van die ontmoetingen hebt u momenteel gebundeld in uw hand.

Moge dit boek voor de reizigers en ingewijden een feest van herkenning zijn en voor de overige lezers een aanmoediging de mensen van de reis de hand te reiken.

Jac Weerts

1 Draggers van immaterieel erfgoed

De kermis biedt vermaak voor jong en oud. Net als het circus is het een rondtrekkend evenement met een rijke geschiedenis. Het is immaterieel erfgoed, dat het waard is om levensvatbaar te houden voor de toekomst.

De meeste mensen zullen wel eens gehoord hebben van de UNESCO Werelderfgoedlijst. Deze lijst is bedoeld om bijzondere gebouwen en monumenten te beschermen. Minder bekend is dat UNESCO ook een cultureel verdrag heeft over het immaterieel erfgoed. Dat verdrag is in mei 2012 tevens door Nederland ondertekend. Sinds die tijd kunnen ook gewoonten en tradities aanspraak maken op erkenning en bescherming. Internationale voorbeelden die op de lijst van immaterieel cultureel erfgoed staan, zijn bijvoorbeeld het carnaval in Binche, de Franse keuken en de Turkse koffiecultuur. De kermis en het circus staan nog niet op deze internationale lijst. Er is nog geen enkel land die dat heeft voorgedragen. De circuscultuur en de kermis in Hoorn zijn al wel toegevoegd aan de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland, een lijst van erkende, waardevol geachte Nederlandse tradities. De lijst wordt opgesteld door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed. Tevens heeft de kermis inmiddels een plekje verworven op de Vlaamse Inventaris van het Immaterieel Cultureel Erfgoed.

Om op de lijst te komen moet het om een traditie

gaan met geschiedenis. Traditie die in het verleden al van generatie op generatie werd doorgegeven. Voor de kermis is dat zeker het geval. De moderne attractiekermis zoals we die nu kennen gaat terug tot in de negentiende eeuw, toen de stoomaandrijving zijn intrede deed en moderne attracties mogelijk werden. Uit die tijd dateert ook de Kop-van-jut, genoemd naar de beruchte moordenaar Hendricus Jacobus Jut (1851-1878), die iedereen maar al te graag een klap wilde verkopen. En de suikerspin, een Amerikaanse uitvinding die toen nog 'eetbare watten' werd genoemd.

De kermis kent dus een lange geschiedenis, die in feite al teruggaat tot in de middeleeuwen. De kermis van toen was verbonden met de jaarmarkten en de viering van (kerkelijke) feestdagen. Over het circus is een vergelijkbaar verhaal te vertellen. Al in de achttiende eeuw waren de eerste circusattracties te zien op de kermis. Bijvoorbeeld de destijds befaamde trapezekunstenaar Pieter Magito. Later, aan het eind van de negentiende eeuw, zou het circus een zelfstandige attractie worden. Leo Kinsbergen was, met zijn rondtrekkende paardenact, aan het begin van de twintigste eeuw een van de pioniers.

Immaterieel erfgoed wordt ook weleens 'levend erfgoed' genoemd. Het is erfgoed dat in de harten, hoofden en handen van mensen zit. Elke generatie moet de traditie overnemen van haar ouders en

Ineke Strouken

Directeur Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed

grootouders, en op haar beurt weer doorgeven aan haar kinderen en kleinkinderen. In tegenstelling tot het materieel erfgoed is immaterieel erfgoed dus geen zaak van professionals, maar van de mensen die de traditie meedragen. Alleen de dragers van een traditie kunnen hun traditie levensvatbaar houden.

Kermisexploitanten doen er alles aan om hun traditie levend te houden, al was het maar door voortdurend spannende attracties te bedenken, waarmee ze ook nieuwe generaties jongeren aansprekend vertier bieden. Dit geldt ook voor de steeds uitdagender wordende acts in het circus. Daarnaast zorgt men ook nog op een andere manier voor nieuwe aanwas: kermisexploitanten leren het vak van vader op zoon en van moeder op dochter.

Waarom is het belangrijk dat de kermis en het circus een plaats krijgen op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed? Kermis is veel meer dan louter en alleen een economische activiteit. Het is ook een traditie waarmee Nederlanders zich al generaties lang verbonden voelen. Wie weet hebben ze er ooit een eerste vriendinnetje ontmoet, een traditie die teruggaat tot de negentiende-eeuwse kermisvrijer.

Ieder jaar vinden in Nederland tussen Pasen en Sint-Maarten meer dan zeventuizend kermissen plaats, die meteen voor een verandering van sfeer in een plaats zorgen. Kermis is cultuur en erfgoed tegelijk en daarom de moeite waard om te be-

schermen. Plaatsing op de Nationale Inventaris betekent een vorm van erkenning van de culturele en maatschappelijke waarde van kermis. En omdat Nederland zich heeft verplicht om bij te dragen aan een gunstig klimaat waarin immaterieel erfgoed kan gedijen, zou ook de kermis hiervan kunnen profiteren. Kermis is niet alleen een financiële bron voor gemeenten, het vertegenwoordigt tevens een culturele waarde, waar zorgvuldig mee moet worden omgegaan.

Het beschermen van immaterieel erfgoed gaat anders te werk dan het beschermen van materieel erfgoed. Oude gebouwen kun je restaureren of te wel 'in oude staat herstellen'. Bij tradities gaat het anders, daar moet je aan werken zodat ze succesvol kunnen blijven voor de toekomst. Een voordracht voor plaatsing op de Nationale Inventaris dient dan ook altijd vergezeld te gaan van een erfgoedzorgplan. Hierin brengen de gemeenschappen de knelpunten die hun traditie zouden kunnen bedreigen eerst goed in kaart. Vervolgens proberen ze deze op te lossen, al dan niet in samenwerking met anderen. Natuurlijk zijn er ook zorgen voor de toekomst van de kermis. Waarom worden kermisterreinen vaak naar de randen van de gemeenten verbannen? Ze verdienen een plek middenin het dorp of in de stad! Het hoort allemaal bij gunstige voorwaarden creëren waarin immaterieel erfgoed kan gedijen.

PAGINA 12/13:

's-Hertogenbosch is de voorlaatste kermisstad die Trees en Max Abrahams uit Amsterdam aandoen. Na vijftig jaar waarzeggen stoppen ze ermee. Trees werkte onder de naam 'Mevrouw Minerva' met eigen tarotkaarten.

's-Hertogenbosch, 2014

Vier generaties Johannes Hubertus Lutjens: 1936, 1959, 2013 en 1986.

Het 'Richter'-orgel op de achtergrond is sinds 1920 in familiebezit. Elsloo, 2014

Bij de autoscooterbaan is de woonwagen tevens kassa. Het gezin Sterrenberg staat daardoor nooit bij de overige woonwagens. Hoorn, 2014

Toon van de Weerd staat met de 'Chaos' (vluchthoogte 24 meter, gewicht 70 ton, KMG type Afterburner) in het zicht van de plek waar de kermissen ooit begonnen. Tilburg, 2013

PAGINA 18/19:

Drie generaties Circus Freiwald. V.l.n.r.: Jennifer (2003), Natascha (1982) en Monica (1960). Waalwijk, 2014

Het team van Nationaal Circus Herman Renz tijdens de tournee met het programma Viva Niño. Weert, 2013

Jan Vermolen, zesde generatie kermisexploitant. Zijn voorouders reisden met gok, vermaak en kijkwerk. In de jaren veertig van vorige eeuw reisden ze ook in Egypte. Jan reist in Nederland en Duitsland. Tilburg, 2013